

מלחמת חרבות ברזל

תמונת מצב

*29.11.2023

רווחה תחת אש – הערכות שירותי הרווחה בעת מלחמה דרך מקרה בוחן: אנשים עם מוגבלות

* הסקירה מציעה תמונת מצב עדכנית¹ כפי שהיא מצטיירת מן המידע המצוי בידנו.

האתגר

התמודדות עם מצב חירום חסר תקדים. מאות הרוגים וחטופים, עשרות אלפי עקורים. הרשויות ומשרד הרווחה נדרשים לתת מענה רחב מצד אחד, ומצד שני מענה ממוקד לקבוצות שמצויות בחסר מענים גם בתקופת שגרה – כגון קשישים, אנשים עם מוגבלות ועוד, שבעת החירום סובלים מהתעצמות של צרכים ומחסור במענים, והרבה פעמים "שקופים ואבודים" במרחב.

מערכת הרווחה בתקופת המלחמה מ"מעוף ציפור" – תפקוד ואתגרים (מבוסס על מחקר של מרכז טאוב)

גידול משמעותי בצרכים שמערכת הרווחה מתמודדת איתם – יש מעט נתונים מתוקפים על המצב בתקופת המלחמה. במצב שגרה של טרום המלחמה היו 1,040,000 מקבלי שירות במערכת הרווחה בישראל. בעקבות המלחמה נוספו לפחות 122,000 מפונים ועוד כ-120,000 איש שהתפנו עצמאית, וזאת בנוסף לאלו שנפגעו ישירות – פיזית ונפשית – ובני משפחותיהם. חלק מהצרכים פשוטים באופן יחסי – תיווך ומיצוי זכויות, וחלק מחייבים טיפול מעמיק (לדוגמה בעקבות טראומה קשה) במסגרתו מקבלי השירות הנפגעים יזדקקו למערכת הרווחה גם בטווח הארוך.

החברה האזרחית בתחום שירותי רווחה – גם בשגרה יש לחברה האזרחית בישראל תפקיד מרכזי. בשבועיים הראשונים של המלחמה המענה על צרכי הרווחה ניתן על ידי עמותות, יוזמות אזרחיות (מאות יוזמות וחמ"לים) והפילנתרופיה. במסגרת זו גויס מימון חירום מיידי מישראלים ומחוי"ל, לרבות באמצעות פלטפורמות של "גיוס המונים" עבור העמותות והיוזמות האזרחיות, בהיקפים רחבי היקף. שיעור ההתנדבות בקרב הציבור בישראל היה ועודנו גדול בהרבה מהשגרה כולל ביחס לתקופות חירום קודמות, באופן מעורר השתאות. ללא החברה האזרחית לא ניתן היה להתמודד עם צרכי הציבור בשבועיים הראשונים של המלחמה. יחד עם זאת, המערכת האזרחית לא יכולה ולא צריכה להחליף את השירותים והתפקודים הנדרשים עלידי המדינה (תפקידה להשלים, ליזום).

1. תמונת מצב זו מבוססת על דברים שהוצגו במפגש משותף לפורום הקרנות ורשת JFN מיום 29.11.2023. במפגש השתתפו:

- פרופ' גיזני גל – האוניברסיטה העברית ומרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- אודליה פיטוסי – מנהלת מקצועית בעמותת שמחה לילד, סגנית יו"ר וועדת המומחים באו"ם להטמעת האמנה בדבר זכויות אנשים עם מוגבלות.
- אפרת שטרן – מנכ"לית ישראל מעבר למוגבלות, גיינסט ישראל.
- סשה וייס – חברת בורד בית איזי שפירא וחברת JFN.
- ענת דניס – ישראל מתגייסת.

- ◀
משרד הרווחה – החל לספק מענים בפועל שבועיים לתוך המלחמה. טרום המלחמה מערכת הרווחה סבלה ממחסור בכוח אדם ובתקנים (786 עובדים סוציאליים חסרים ברשויות המקומיות). התקנים לא היו מאוישים (בין היתר בשל תנאי עבודה ושכר ויחס הציבור לאנשי המקצוע). מערכת הרווחה בישראל סובלת מאי שוויון דרמטי – יש פערים בין המשאבים המושקעים בישובים שונים (לדוגמה משאבי ערי "פורום ה-15" גדולים פי שלושה ממשאבי העיירות הבדואיות). המערכת חסרה מידי שנה 6 מיליארד ₪. תקציב המשרד עומד על כ-11 מיליארד ₪ בשנה.
- ◀
בתקופת המלחמה: מתן הודעות למשפחות הנספים (בשילוב להב 433), טיפול ביתומים, פינוי מטופלים ממוסדות רווחה מאזורי סיכון לטיפול במסגרות או מוסדות אחרים; ניסיון להציב עובדים סוציאליים במתקני מפונים ומתפנים לרבות עיסוק בשירותים ייעודיים לאוכלוסיות מסוימות. בהקשר זה נשענו גם על צוותי עובדים סוציאליים ברשויות המפנות, ברשויות הקולטות ובמטה המשרד; ליווי משפחות החטופים והמשוחררים.
- ◀
מערכת הביטחון הסוציאלי – קצבאות. היבט חשוב מאוד מבחינת ההתמודדות הנוכחית. בעקרון מערכת זו פועלת טוב משום שתשתיות הביטוח הלאומי מאפשרות להעביר כספים בקלות כאשר מזהים "זכאים". באשר לנפגעי פעולות איבה – זהו הסדר ייחודי ונדיב המתמודד עם מגוון רחב של צרכים. המערכת הזו הורחבה לחול גם על חטופים, נעדרים ומשפחותיהם כ"זכאים" במתן מענים כספיים.
- ◀
מיצוי זכויות – תחום שהתפתח מאוד בשנים האחרונות. בתקופת המלחמה הורחבה הפעילות ב-51 פלטפורמות קיימות וחדשות.
- ◀
עובדות סוציאליות – נשות המקצוע אשר יכולות להתמודד בצורה המקצועית המיטבית עם צרכים ברמה אישית, משפחתית ומערכתית, וממלאות את תפקידן באופן מעורר הערכה בעת המלחמה. כאמור לעיל, יש מחסור חמור באיוש תקנים קיימים של עובדים ועובדות סוציאליות.

אנשים עם מוגבלות

- ◀
נתונים מספריים על אנשים עם מוגבלות בישראל (ראו [מצגת](#)) – מבחינת מבחן סובייקטיבי של פגיעה בתפקוד, אנשים עם מוגבלות מהווים כ-20% מהאוכלוסייה בישראל. מספר מקבלי הקצבאות בשל מוגבלות עומד על כ-330,000. מספר התלמידים.ות בחינוך המיוחד עומד על כ-288,000. נתונים מראים ששיעור אנשים עם מוגבלות בעלי השכלה אקדמית נמוך מהשיעור בחברה הכללית, והדבר משפיע על השתתפות בשוק התעסוקה. הנתונים קיצוניים עוד יותר בקרב החברה הערבית.
- ◀
נתונים מספריים בעת המלחמה – כ-1.8 מיליון אנשים עם מוגבלות בישראל; לכ-600,000 המוגבלות משפיעה על היכולת להגיע למרחב מוגן; כ-5,000 אנשים עם מוגבלות מצויים בקו העימות ביישובי הצפון וכ-48,000 ביישובי עוטף עזה. ככל שהמצב הסוציאקונומי היישובי נמוך יותר, כך יש פחות תשתיות מיגון מותאמות ויותר אנשים עם מוגבלות.
- ◀
צרכים מוגברים בעת המלחמה
 - ◀
נגישות בסיסית – למזון, תרופות, שירותי רפואה, מרחבים מוגנים, ניידות.
 - ◀
הרחבת פערים – הגברת בדידות, קשיים הנוגעים לתעסוקה, דגש על נוער במצבי סיכון (בפרט נוער שפונה ולא מקבל מענים במסגרות הארעיות שקיימות; נוער במוגבלות נתון במצבים אלה לניצול על-ידי קבוצות נוער אחרות) ודגש על בעלי מוגבלות בקרב החברה הערבית והבדואית (שסובלת ממענים בחסר גם בשגרה).
 - ◀
מפונים עם מוגבלות – גם בני המזל שפוננו למרחבי קליטה מונגשים חווים קשיים רבים. יש לזכור ש"מונגשות" מוגדרת על פי תקינה אובייקטיבית, אשר במקרים רבים לא תואמת את הצרכים הספציפיים של האנשים עם המוגבלות (כגון פער בין גובה מיטה "מונגשת" לבין הגובה המותאם לכיסא הגלגלים וכו').
 - ◀
אנשים עם מוגבלות סגורים בבית ללא תעסוקה – "מחוברים למסכים", חווים פגיעה ואף חשופים לפוסט טראומה נוכח ההסתגרות והעיסוק שנכפה עליהם במצב המלחמתי בהיותם בבית ללא עיסוק ו"חיבור למסך".
 - ◀
עם החזרה לשגרה או שגרת חירום – לילדים עם מוגבלות קשה יותר לחזור למסגרות בהעדר הסדרי ביטחון אישי מותאמים. עובדה זו משליכה כמובן על בני המשפחה ומצריכה תמיכה גם ברמה משפחתית.

אודליה פיטוסי – דגשים מאת מומחית מניסיון ואשת מקצוע בתחום

אודליה חיה עם ניוון שרירים מלידה ונעזרת במטפלת; בשל האזעקות ובהעדר ממ"ד, עברה מבת ים לחיבת ציון לדירה נגישה. מעידה על ההתמודדות המורכבת של אדם עם מוגבלות השואף לחיים עצמאיים בקהילה ונתמך על ידי מערך מטפלים והמערכות הממוסדות.

גם בשגרה אין ראייה כוללת ומענה הוליסטי – לאנשים עם מוגבלות בישראל אין מענה ברוח "one stop shop"; אין התמקצעות בתפקיד של "מלווה לאדם עם מוגבלות" אשר יכול לתת מענה למגוון הצרכים (מעבר למטפל הצמוד); באופן כללי אין הכשרה בקרב בעלי מקצוע של נותני השירותים לשים לב ולספק מענים מותאמים לאנשים עם מוגבלות. בהקשר של מימוש זכויות, יש נסיגה עוד קודם למלחמה. לצד זאת קיימת בעיה של חסר בנתונים ומידע אודות אוכלוסיית האנשים עם מוגבלות בישראל, באופן שמשפיע על יכולת התכלול והבטחת המענים האישיים המותאמים.

בעת המלחמה בעיות יסוד אלו מקבלות ביטוי מובהק וקשה. כך לדוגמה, המערכת מציעה לאנשים שחיים בשגרה באופן עצמאי לגמרי, ומתמודדים עם אתגרים שונים הנובעים ממצב החירום, לעבור בתקופת החירום הזו להתגורר במוסד. אין תמיכה כלכלית במי שבאופן עצמאי עוזב דירה ללא ממ"ד לטובת דירה אחרת בטוחה יותר. אין מספיק תשומת לב לטיפול בהחרפת מצבי בדידות (הנפוצים בקרב אנשים עם מוגבלות גם בימי שגרה) הנובעת מאתגרים בניידות והפסקת תעסוקה, תוך שהישארות בבית בחוסר מעש "מול החדשות" מחמירה עוד יותר את הפגיעה עד כדי יצירת פוסט טראומה. יש מגוון של ארגונים המציעים סיוע "במקום המדינה", אך הדבר לא יכול להוות תחליף תשתיתי למענה מדינתי מקיף.

מענים | מענה ממשלתי

המשרדים הממשלתיים התעכבו במתן מענים בכלל ולאנשים עם מוגבלות בפרט. ביחס לאנשים שהתמזל מזלם להתפנות לרשויות מקומיות חזקות באופן יחסי, היו אפשרויות גמישות יותר בשילובם במסגרת המענים הקיימים ברשות הקולטת. יחד עם זאת, בכל המסגרות קיים מחסור בכ"א – בשגרה וכמובן בעת החירום.

דגשים מטעם מערכת "ישראל מתגייסת"

מידע ממשלתי

- אשקלון – ב־22.11 הוחלט להחזיר את תושבי אשקלון לבתיהם, ב־29.11 נתבקשו לחזור 3,500 תושבי הרווחה שנותרו. קשישים – במרחק 4-0 ק"מ קיבלו הנחיה שיוכלו לעבור לדיור מוגן ונחתם חוזה להקמת חמישה מרכזי יום לקשישים.
- תקצוב – 20 מל"ח ברשויות המקומיות ממשרד הרווחה וקרן הידידות לשימוש עד סוף דצמבר. לפי הידוע רק 25% נוצל עד כה.

מידע מהשטח

- אנשים עם מוגבלות השוהים כעת במקומות המרוחקים והמבודדים (כגון אילת וים המלח), מצויים במצב קשה יותר ונוטים לעזוב את המלונות ולשכור דירות, באופן שגורם להם לאבד את הסיוע והמענים הניתנים לקהילה השוהה בבתי המלון (נגישות לנציגי משרדי ממשלה, פעילות הפגה וכו').
- ישנן בקשות פתוחות מיידיות באתר "ישראל מתגייסת":
- מימון מחשבים לטיפול שיקומי מרחוק לילדים אשר לא יכולים להגיע פיזית לבית החולים אליין בירושלים (52,000 ₪).
- מימון אחזקת שלושה רכבים מיוחדים ונגישים עם מעלון וכסא גלגלים לחילוצים, פינניים והסעות של מפונים עם מוגבלות בכל רחבי הארץ לבדיקות רפואיות ולצרכים נוספים (40,000 ₪ לשנה).
- פעילות הפגתית מותאמת עבור כ־50 ילדי מפונים המתמודדים עם אוטיזם השוהים באילת (50,000 ₪).

לפרטים נוספים ניתן לפנות ישירות לענת דניס בכתובת: ILrises@jfunders.org או בטלפון 050-9557104. קישור לאתר: www.ilrises.org

מענים | ארגונים חברתיים לדוגמה

דוגמה 1: ישראל מעבר למגבלות (גיינט) – מספקים מגוון רחב של מענים, תוך התמקדות ברצף שירותים ושיקום, בקהילה ובבריאות הנפש. בהקשר הקהילתי פותחו המודלים הבאים:

◀ **“תומך קהילתי”** – הרשויות המקומיות דואגות לתושבים שלהן וצריכות לדאוג למענים מידיים. ה“תומך הקהילתי” ממפה צרכים ומהווה גורם מתווך מול הרשות המקומית, מתנדבים וארגוני החברה האזרחית עבור אנשים עם מגבלות. נכון לעתה, הוקצו 62 תקנים ל“תומכים קהילתיים”. מדובר במודל מוכח בחירום, אשר מופעל גם ביחס לגיל השלישי ולתחום בריאות הנפש.

◀ **“תומך ביתי”** (כחלק מפרויקט “הכי מוגן שישי”) – תפקידו להגיע לביתם של אנשים עם מגבלות ולבחון מהו המקום המוגן ביותר.

דוגמה 2: בית איזי שפירא ארגון מוביל בפיתוח ומתן מענים לאנשים עם מגבלות, המתמחה במגוון מוגבלויות ונותן מענים למגוון הגילאים (הארגון פועל בין היתר באמצעות קבוצות מנהיגות, שירותי ייעוץ למוסדות, הובלת קואליציית ארגונים בתחום של התערבות מוקדמת הפועלת לקידום מדיניות ועוד). עם פרוץ המלחמה הוקמה ועדת משנה שעבדה עם המנכ“ל לבירור הצרכים המיידיים שעלו. הנהלת בית איזי שפירא קיבלה החלטה לפתוח את בית איזי שפירא לכמה שיותר אנשים ונפתח לשם כך קמפיין חירום לגיוס מענקים.

פעילות ברמת הפרט

- ◀ נערכו שיחות אישיות לברור צרכים עם כלל המשפחות והצוותים, בעברית ובערבית.
- ◀ הקדימו לפתוח את בית הספר במרכז.
- ◀ פתחו את המרכז ברעננה עבור המפונים וכל מי שסבל מפגיעה ישירה. השירותים ניתנו בשתי רמות:
 - סדרה בת 5 טיפולים (מגוון טיפולים) לאנשים עם וכלי מוגבלות אשר הושפעו מהמלחמה (הרוב מנצלים את הסדרה עבור טיפולים רגשיים).
 - ימי הפוגה למפונים עם מגבלות ולבני משפחותיהם – פעילויות שונות, ארוחות, אפשרות לשימוש בבריכה ובמתקני המקום, תוך ניסיון להבטיח שעות של רוגע ומשפחתיות. במסגרת השהות הזו, הצוות מצליח לזהות צרכים בקרב המשתתפים ומציע להם מענים נוספים, כולל את סדרת הטיפולים ככל שרלוונטי.
- ◀ הוקמה רשת מתנדבים לתמיכה באנשים עם מגבלות בביתם, לביצוע פעולות שונות בהן זקוקים לסיוע (הסעות, שירותי בייביסיטר ועוד).

פעילות ברמת המאקרו

- ◀ הופקו סרטונים קצרים להתמודדות עם מתח ובניית חוסן – לאנשים עם מגבלות, לבני משפחותיהם ולאנשי מקצוע.
- ◀ בשותפות עם “קרן שלם” – הופקו סרטונים המסבירים [כיצד לתווך לאנשים עם פגיעה קוגניטיבית מסרים קשים או מורכבים בעת המלחמה](#) (קיים גם בשפה הערבית).
- ◀ בקרב החברה הערבית – נערכו וובינרים עבור ההורים בנושא חוסן, בדגש על טיפול בילדים בעת החירום.
- ◀ נערכו הרצאות לקהל הרחב בנושא חוסן, נערכו השתלמויות עבור מטפלים של אנשים עם מגבלות ונערכו הרצאות בפני קהלי יעד שונים (רשויות מקומיות, מנהלי ועובדי מעונות, נותני שירותים לאנשים עם מגבלות (למשל בתחום המשפטי), סיעים לאנשים עם מגבלות).
- ◀ הובלת מחקר בשיתוף עם אוניברסיטת בר אילן בנושא צרכים של אנשים עם מגבלות בזמן מלחמה. הנושא של סיוע נפשי ורגשי לאנשים עם מגבלות וטראומה דורש העלאת מודעות באופן כללי ופיתוח והכשרה עבור אנשי המקצוע.

סיכום

משבר כהזדמנות, צמיחה ממשבר – אנשי המקצוע מדגישים את הצורך להסדיר את המודלים שמיושמים בחירום, כדי שיכולו לבסס מענה באירוע החירום הבא, אך לא פחות חשוב מכך – מדגישים שקיימת הזדמנות לפיתוח מענים ומודלים רחבים, הוליסטיים ובני קיימא על בסיס עקרון השוויון – עבור ימי השגרה, באופן שיבטיח לאנשים עם מגבלות השתתפות פעילה ועצמאית בחברה וקבלת מענים מותאמים, על יסוד התפיסה הבסיסית שאנשים עם מגבלות הם “נכס ולא נטל” ותוך הכרה בכך שכלל האוכלוסייה שתגיע לגיל זקנה תהא בסופו של יום בעלת מגבלות.